

<https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i09.128>

O‘ZBEKISTON DAVLAT XOREOGRAFIYA AKADEMIYASI URGANCH FILIALIDA “SSENOGRAFIYA VA LIBOSLAR TARIXI” FANINING AHAMIYATI

Kuchkarov Maxsudjon Bazarbayevich

O‘zbekiston davlat xoreografiya akademiyasi Urganch filiali direktori

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston davlat xoreografiya akademiyasi Urganch filialida “Ssenografiya va liboslar tarixi” fanining xoreografiya ta’limidagi ahamiyati yoritilgan. Fanning talabalarda sahna san’ati, dekoratsiya, libos, rang va obraz uyg‘unligi haqidagi nazariy hamda amaliy bilimlarni shakllantirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, milliy raqs san’atida tarixiy va zamonaviy liboslardan foydalanish, sahna obrazini yaratishda ssenografik yechimlarning ahamiyati hamda talabalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish masalalariga e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: ssenografiya, liboslar tarixi, xoreografiya san’ati, sahna san’ati, sahna obrazi, milliy libos, dekoratsiya, badiiy-estetik yechim, xoreografik kompozitsiya, ijodiy tafakkur, sahna madaniyati, raqs san’ati.

Abstract. This article examines the significance of the course “History of Scenography and Costume” within choreography education at the Urgench Branch of the State Academy of Choreography of Uzbekistan. It analyzes the role of the course in developing students’ theoretical and practical knowledge of stage art, scenographic design, costume, colour harmony, and the integration of visual elements in the creation of a stage character. Particular attention is also given to the use of historical and contemporary costumes in national dance, the importance of scenographic solutions in shaping stage imagery, and the development of students’ creative thinking and artistic perception.

Keywords: scenography, history of costume, choreography, stage art, stage imagery, national costume, stage design, aesthetic and artistic solutions, choreographic composition, creative thinking, stage culture, dance art.

Аннотация. В статье рассматривается значение дисциплины «История сценографии и костюма» в системе хореографического образования в Ургенчском филиале Государственной академии хореографии Узбекистана. Анализируется роль данной дисциплины в формировании у студентов теоретических и практических знаний в области сценического искусства, сценографии, костюма, цветовой гармонии и взаимосвязи визуальных компонентов при создании сценического образа. Особое внимание уделяется использованию исторических и современных костюмов в национальном танцевальном искусстве, значению сценографических решений в

формировании художественного образа, а также развитию творческого мышления и художественного восприятия студентов.

Ключевые слова: сценография, история костюма, хореографическое искусство, сценическое искусство, сценический образ, национальный костюм, сценическое оформление, художественно-эстетическое решение, хореографическая композиция, творческое мышление, сценическая культура, танцевальное искусство.

Kirish. Bugungi kunda xoreografiya san'atini rivojlantirish, milliy raqs an'analarini asrab-avaylash va ularni zamonaviy sahna talablari asosida takomillashtirish oliy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Xoreografik asarning badiiy ta'sirchanligi nafaqat ijrochilarning mahorati, balki sahna bezagi, libos, rang, yorug'lik, dekorativ elementlar hamda umumiy kompozitsion yechimning o'zaro uyg'unligiga ham bevosita bog'liq. Shu nuqtayi nazardan, bo'lajak xoreograf mutaxassislarni tayyorlash jarayonida ssenografiya va liboslar tarixiga oid bilimlarni shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

“Ssenografiya va liboslar tarixi” fani talabalarga sahna makonini badiiy jihatdan tashkil etish, turli tarixiy davrlarga xos liboslarning shakllanishi va rivojlanishi, milliy liboslarning badiiy-estetik xususiyatlari hamda ularning xoreografik obraz yaratishdagi o'rnini o'rganish imkonini beradi. Mazkur fan orqali talabalar sahna asarining mazmun-mohiyatini vizual vositalar orqali ifodalash, ijro xarakteri va sahna obraziga mos kostyum hamda dekorativ yechimlarni tanlash bo'yicha zarur nazariy va amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladilar.

O'zbekiston davlat xoreografiya akademiyasi Urganch filialida mazkur fanning o'qitilishi, ayniqsa, Xorazm vohasining boy raqs va madaniy merosini o'rganish nuqtayi nazaridan muhimdir. Xorazm raqs san'atiga xos ijro uslubi, milliy liboslar, bezaklar, ranglar va sahnaviy obrazlarning o'ziga xosligi bo'lajak xoreograflarning kasbiy va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Shu jihatdan, “Ssenografiya va liboslar tarixi” fanini chuqur o'rganish talabalarning nafaqat tarixiy va nazariy bilimlarini boyitadi, balki ularning badiiy tafakkuri, estetik didi, ijodiy yondashuvi va sahna madaniyatini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Mazkur maqolada ushbu fanning xoreografiya ta'limidagi o'rni, uning talabalarning kasbiy tayyorgarligiga ta'siri hamda milliy va zamonaviy sahna san'ati uyg'unligini ta'minlashdagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Adabiyotlar sharhi. Ssenografiya va liboslar tarixini o'rganish sahna san'atining shakllanishi, rivojlanishi hamda uning badiiy-ifodaviy imkoniyatlarini tadqiq etish bilan bevosita bog'liq. Mazkur yo'nalishga oid ilmiy va nazariy manbalarda ssenografiyaning teatr va raqs san'atidagi o'rni, sahna makonini tashkil etish tamoyillari, libosning obraz yaratishdagi funksiyasi hamda uning tarixiy-madaniy xususiyatlari keng yoritilgan.

Sahna bezagi va ssenografiya masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlarda dekoratsiya, rang, yorug'lik, sahna makoni va libosning yagona badiiy tizim sifatida shakllanishi alohida ta'kidlanadi. Ayniqsa, XX asr teatr san'atida ssenografiyaning mustaqil badiiy yo'nalish sifatida rivojlanishi, rassom va rejissyor ijodiy hamkorligining kuchayishi hamda sahna

obrazini yaratishda vizual vositalarning ahamiyati muhim ilmiy masala sifatida tadqiq etilgan.

Liboslar tarixiga oid adabiyotlarda esa kiyimning nafaqat estetik, balki ijtimoiy, madaniy va ramziy xususiyatlari tahlil qilinadi. Turli tarixiy davrlarda shakllangan liboslarning bichimi, materiali, bezaklari, ranglari va aksessuarlari muayyan xalqning turmush tarzi, dunyoqarashi va milliy qadriyatlarini aks ettiruvchi vosita sifatida baholanadi. Shu jihatdan milliy liboslarni o‘rganish xoreografik asarlarda tarixiy va milliy obrazlarning haqqoniyligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

O‘zbek milliy raqs san’ati va liboslariga bag‘ishlangan manbalarda xalq raqslarining hududiy xususiyatlari, ijro uslubi, milliy bezaklar va liboslarning raqs obraziga ta’siri masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Xususan, Xorazm raqs san’atiga oid tadqiqotlarda an’anaviy ijro uslubi, sahnaviy harakatlar, milliy obraz va liboslarning o‘zaro uyg‘unligi muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo‘lishi qayd etiladi.

Mavzuga oid adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ssenografiya va libos masalalari teatr, tasviriy san’at, madaniyatshunoslik va xoreografiya yo‘nalishlarida alohida-alohida tadqiq etilgan bo‘lsa-da, ularni xoreografik ta’lim jarayoni bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganish masalasi yanada chuqur tadqiq etishni talab etadi. Shu sababli “Ssenografiya va liboslar tarixi” fanining xoreografiya ta’limidagi o‘rni, uning talabalarning badiiy tafakkuri va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishdagi imkoniyatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish dolzarb yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Asosiy qism. “Ssenografiya va liboslar tarixi” fani xoreografiya ta’limining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, bo‘lajak xoreograflarning sahna asarini yaxlit badiiy tizim sifatida anglashiga xizmat qiladi. Xoreografik asarda raqs harakatlari, musiqa, sahna makoni, dekoratsiya, yorug‘lik va libos o‘zaro uyg‘unlashgan holda yagona badiiy obrazni shakllantiradi. Shu sababli xoreograf mutaxassis nafaqat ijro texnikasini, balki sahna asarining vizual va estetik jihatlarini ham chuqur anglashi zarur.

Ssenografiya tushunchasi sahna makonini badiiy jihatdan tashkil etish bilan bog‘liq bo‘lib, u dekoratsiya, rekvizit, rang, yorug‘lik, kostyum va boshqa tasviriy vositalarning o‘zaro munosabatini qamrab oladi. Ssenografik yechimning to‘g‘ri tanlanishi xoreografik kompozitsiyaning mazmunini ochib berish, ijrochilar harakatining ta’sirchanligini oshirish va tomoshabinda muayyan estetik taassurot hosil qilish imkonini beradi. Ayniqsa, tarixiy yoki folklor mavzusidagi raqs asarlarida sahna muhitining davr, makon va obraz xususiyatlariga mosligi alohida ahamiyat kasb etadi.

Sahnada uzoq tepaliklardan ko‘zchalardan bir-biriga tushib, oqib kelayotgan suv, poyasi yo‘q havoda muallaq turgan daraxt, faktura rang barchasi gacha olam. Unda o‘tmish va davr, makon va zamon, murakkab va ziddiyatlarga boy muhit, inson ruhiyatiga o‘zgacha kayfiyat, his bera oluvchi holat mavjud. Xalq amaliy san’ati, ularning ham eng qadimiylari va oddiy, qo‘lda ishlangan, tabiiy buyum-narsalardan iborat kichik bir sahna. Betakror va hayratomuz¹.

¹ Imankulova Teatr rassomi Shuhrat Abdumalikov TEATR jurnali, 2004/3

Libos esa xoreografik obrazni shakllantiruvchi muhim badiiy vositalardan biridir. Raqs ijrochisining kostyumi uning harakatlarini vizual jihatdan to‘ldiradi, obrazning xarakteri va mazmunini ochib beradi. Libosning shakli, bichimi, matosi, rangi, bezaklari va aksessuarlari sahna obrazining individual xususiyatlarini ifodalashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, libos raqqosning harakat amplitudasi va plastikasiga ham mos bo‘lishi lozim. Demak, xoreografik sahna asari uchun libos tanlashda estetik talablar bilan bir qatorda funksional jihatlar ham hisobga olinadi.

Milliy liboslarni o‘rganish xoreografiya ta’limida alohida ahamiyatga ega. Chunki milliy libos xalqning tarixiy xotirasi, turmush tarzi, estetik qarashlari va madaniy qadriyatlarini o‘zida mujassam etadi. O‘zbek milliy liboslari hududiy xususiyatlari, rang-barangligi, naqshlari va bezaklari bilan ajralib turadi. Xorazm vohasining an’anaviy liboslari ham o‘ziga xos shakl, bezak va rang yechimlariga ega bo‘lib, hududning madaniy merosini aks ettiradi. Ushbu xususiyatlarni xoreografik sahna asarlarida to‘g‘ri qo‘llash milliy obrazning badiiy ishonchliligini ta’minlashga yordam beradi.

“Ssenografiya va liboslar tarixi” fanining yana bir muhim jihati shundaki, u talabalarni tarixiy davrlar va turli madaniy muhitlarda shakllangan sahna liboslarini tahlil qilishga o‘rgatadi. Tarixiy liboslarni o‘rganish jarayonida talabalar kiyimning shakllanishiga ta’sir ko‘rsatgan ijtimoiy, madaniy, estetik va texnologik omillar haqida tasavvurga ega bo‘ladilar. Bu bilimlar xoreografik asar uchun obraz va libos yaratishda tarixiy manbalarga asoslangan yondashuvni shakllantiradi.

Mazkur fan talabalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda ham muhim vosita hisoblanadi. Ta’lim jarayonida talabalar muayyan xoreografik asarning mavzusi, g‘oyasi va obrazlar tizimidan kelib chiqib, sahna bezagi va libos konsepsiyasini ishlab chiqish, ranglar uyg‘unligini belgilash, dekorativ elementlarni tanlash hamda ularning raqs kompozitsiyasi bilan mutanosibligini aniqlash kabi ijodiy vazifalarni bajarishlari mumkin. Bunday yondashuv nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘lash imkonini beradi.

O‘zbekiston davlat xoreografiya akademiyasi Urganch filialida “Ssenografiya va liboslar tarixi” fanini o‘qitish jarayonida Xorazm raqs maktabining o‘ziga xos xususiyatlaridan foydalanish alohida metodik ahamiyatga ega. Xorazm raqslarida harakat, musiqa, ijro xarakteri, libos va sahna obrazining uyg‘unligi o‘ziga xos badiiy tizimni tashkil etadi. Talabalarning ushbu merosni nazariy va amaliy jihatdan o‘rganishi milliy xoreografik an’analarni zamonaviy sahna talablari bilan uyg‘unlashtirish imkonini beradi.

Golovinning fikricha, liboslar umumiy ranglar uyg‘unligiga bo‘ysundirilishi lozim, ular ranglar musiqasini yaratishi kerak².

Fanni o‘qitishda tarixiy manbalar, muzey eksponatlari, libos namunalari, fotografik materiallar, sahna spektakllarining videoyozuvlari va zamonaviy multimedia vositalaridan foydalanish samarali natija beradi. Shuningdek, talabalar tomonidan turli tarixiy davrlarga oid libos eskizlarini tayyorlash, xoreografik kompozitsiyalar uchun ssenografik konsepsiyalar ishlab chiqish, milliy libos elementlarini zamonaviy sahna yechimlari bilan uyg‘unlashtirish kabi amaliy topshiriqlarning bajarilishi fanning kasbiy yo‘naltirilganligini kuchaytiradi.

² Головин. Сборник. Л.—М.: Искусство, 1960, с. 256

Shunday qilib, “Ssenografiya va liboslar tarixi” fani xoreografiya ta’limida faqat tarixiy ma’lumotlarni o‘zlashtirishga qaratilgan nazariy fan sifatida emas, balki talabaning badiiy-estetik tafakkuri, ijodiy qobiliyati, sahna madaniyati va kasbiy kompetensiyalarini shakllantiruvchi muhim ta’limiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Ssenografiya va libosning xoreografik obraz bilan uyg‘unligini anglash bo‘lajak mutaxassislarning sahna asarlarini mazmunan teran, estetik jihatdan yaxlit va milliy ruhga ega holda yaratish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, “Ssenografiya va liboslar tarixi” fani xoreografiya ta’limida talabalarning badiiy-estetik tafakkuri, ijodiy yondashuvi va sahna madaniyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ssenografiya, milliy libos va sahna obrazining o‘zaro uyg‘unligini o‘rganish bo‘lajak xoreograflarning kasbiy kompetensiyalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, milliy va hududiy liboslar hamda sahna an’analarini o‘rganish orqali talabalarda milliy madaniy merosga hurmat va uni zamonaviy xoreografik san’at bilan uyg‘unlashtirish ko‘nikmalari shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Imankulova Teatr rassomi Shuhrat Abdumalikov TEATR jurnali, 2004/3
2. Головин. Сборник. Л.—М.: Искусство, 1960, с. 256.